

# Bijstandsvrouwen als cultuurproducten (1990)

*Sieth Delhaas*

ViaVia, studentenblad Vrije Universiteit, Amsterdam, pastoraat, 26 maart 1990

## Lijfeigen zoon

Politiek bewuste bijstandsvrouwen vechten sinds het begin van de jaren tachtig voor een betere financiële positie. Toch is hun situatie onder de kabinetten Lubbers er alleen maar slechter op geworden. Waarom is hun situatie juist onder die christelijk-liberale kabinetten zo verslechterd?

Voordat ik een poging doe daarop een antwoord te geven ligt er een andere vraag te beantwoorden namelijk: waarom zijn er bijstandsvrouwen?

Het begin van een antwoord op deze vraag ligt in een ver verleden. Feit is dat de onderdrukking van vrouwen alles te maken heeft met materieel bezit van mannen. Het bezit van de man moest na zijn dood in handen komen van zijn eigen, liefst eerstgeboren zoon. Daarvoor moest de bewegingsvrijheid van de vrouw zo worden ingeperkt dat de man er zeker van zou zijn dat die zoon die de vrouw baart zijn lijfeigen zoon is. Niet alleen in de oudtestamentische bijbelverhalen zijn bewijzen voor deze leefgewoonten terug te vinden. Ook in andere culturen komen deze vormen van vrouwenonderdrukking voor. Echter de voorbeelden van die oudtestamentische verhalen hebben gediend en dienen nog om nageleefd te worden door een christelijk volk zoals het Nederlandse meerdere eeuwen lang voorgaf te zijn.



## De vrouw als hoedster van orde en welvaart

In het Nederland van de zeventiende eeuw, wanneer een begin wordt gemaakt met de vorming van de Nederlandse staat, is patriarchalisme een sleutelwoord. Zoals de staat een koning of stadhouder nodig heeft, werd de massa voorgehouden in volksliedjes, literatuur en andere vormen van kunst, hoort bij het gezin een gezaghebbende huisvader.

Het gezin, zowel in de boerenstand als in ambachtelijke kringen, vormt tot aan het eind van de achttiende eeuw de basis voor het economische leven. Naar binnen en naar buiten geldt het als garantie voor orde en rust. De economie kan daardoor tot bloei komen.

In het begin van die tijd heeft de vrouw nog haar aandeel in de productie. Zelfs vaak de leiding van die kleine gezinseconomie. Langzamerhand wordt zij echter van haar plaats verdreven.

Zedenprekers benadrukken onvermoeibaar de roeping van de vrouw. Die roeping ligt in het gezin. Ja, uitsluitend de vrouw bezit de karaktereigenschappen om te zorgen.

Na de chaos van de Franse revolutie is er opnieuw behoefte aan orde en zekerheid. De schijnwerpers worden weer gericht op het gezin en de rol daarin van vader, moeder en het kind. De ideologie van huwelijk en gezin, gebaseerd op christelijke en burgerlijke beginselen worden dan ook wettelijk vastgelegd (1838).

De man wordt onderhoudsplichtig ten opzichte van vrouw en kinderen. Zijn vrouw en kinderen worden financieel afhankelijk van de man. In 1926 volgt de wet op het kostwinnerschap. Aan de man wordt het gezinsinkomen uitbetaald. Het gehele maatschappelijke leven, inclusief de sociale en belastingwetgeving, de woningbouw, het latere huursubsidie- en studiefinancieringsstelsel wordt afgestemd op huwelijk en gezin. De vrouw is weggewerkt uit de economie en ondergebracht in 'het gezin'.

Hebben vrouwen zich aan dit systeem van afhankelijkheid onvoorwaardelijk aangepast?

Meestal wel. Noodgedwongen en onder morele druk. Maar ook hebben grote groepen vrouwen telkens opnieuw geprobeerd om haar economische zelfstandigheid te realiseren ook als ze getrouwd waren of zijn, of als zij kinderen hadden of hebben. Maar op allerlei manieren zijn vrouwen daarin tegengewerkt. De wetten die daartoe in Nederland gemaakt zijn spreken voor zich:

- tot 1957 was men verplicht vrouwen in overheidsdienst te ontslaan als zij in het huwelijk traden; particuliere bedrijven zijn met het ontslag naar eigen willekeur omgesprongen;
- tot 1978 mochten vrouwen overal ontslagen worden als zij zwanger werden;
- als het vrouwen lukte een baan te bemachtigen en haar echtgenoot wilde elders carrière maken dan was de vrouw tot 1983 wettelijk verplicht met haar man mee te verhuizen.

Waarom zijn er dus bijstandsvrouwen? Omdat vrouwen gedurende een proces van eeuwen gedwongen zijn tot financiële afhankelijkheid binnen een huwelijk waarbij de man structureel gezien de macht heeft gekregen over de vrouw.

## Bijstand als gezinswet

Bijstandsvrouwen zijn er sinds 1965 toen op initiatief van Marga Klompé de *Bijstandswet* werd geschreven. Deze wet was bedoeld om een kleine groep kostwinners tijdelijk aan een inkomen te helpen op een leefbaar niveau. Een wet voor kostwinners dus een gezinswet.

Op dat moment werd duidelijk dat deze wet tegelijkertijd een nooduitgang bood aan honderdduizenden vrouwen, voor wie het huwelijk een ondragelijke situatie was geworden. Maar eenmaal binnen het vangnet van die wet ontdekten vrouwen dat deze wet voor haar een dramatisch eindstation betekent. Een leven ver onder het bestaansminimum met alle vaak morele beperkingen daarbij.

De samenleving klaagt nogal eens over het bedrag dat er uitgegeven wordt aan gescheiden bijstandsvrouwen. Maar heeft een samenleving die erin toegestemd heeft, respectievelijk het zo georganiseerd heeft dat vrouwen financieel afhankelijk zijn gemaakt van mannen, recht tot klagen?

Een samenleving die voortgaat met het opwerpen van allerlei wettelijke barrières om vrouwen te beletten zelfstandig te worden of te zijn? De drempels daartoe worden nog steeds opgeworpen.

Eén van de meest ernstige voorbeelden daarvan is de 1990-maatregel die vooral onder laaggeschoolde vrouwen en meisjes talloze slachtoffers zal maken en die er aan bijdraagt dat er steeds weer nieuwe generaties bijstandsvrouwen worden gecreëerd.

Waarom wordt de vrouw van de arbeidsmarkt geweerd? Daarvoor zijn door de tijd allerlei redenen gebruikt. In elk geval heeft het systeem van de vrije markt er belang bij dat een 'onzichtbare hand' thuis zorgt voor man, huis en eventuele kinderen. De productie-arbeid van de man kan alleen bestaan met hulp van de onbetaalde arbeid die de vrouw thuis levert.



## Rol van de kerken

Welke rol hebben de kerken in dit geheel gespeeld? Catechismussen, biechtboeken, preken, huwelijks- en doopformulieren blijken rijke bronnen om te ontdekken hoe gezinnen, mannen, vrouwen en kinderen gehouden waren zich te gedragen in het verleden en ook nu nog ten opzichte van elkaar en vooral als gehoorzame burgers en burgeressen. De christelijke gezinsmoraal valt samen met de burgerlijke moraal die beide doorweven zijn met economische en maatschappelijke belangen.

Theologie heeft zich in het verleden en heden laten gebruiken als legitimatie van de economie: het gezin als garantie van rust en orde, zodat de economie tot bloei kan komen. De zedenprekerij is in de kerken nog niet verdwenen. Kerkelijke bijstandsvrouwen die haar verhaal voor kerkenraden, diaconieën en gemeentegroepen vertellen kunnen daar een boekje over open doen.

Waarom verslechterde nu de positie van de bijstandsvrouwen onder de kabinetten Lubbers? Zowel CDA-politici als liberale politici zijn voorstanders van het vrije marktsysteem. In dit systeem telt huisvrouwenaarbeid niet. In de economie gaat het over koopkracht, arbeid en werkeloosheid. Arbeid van vrouwen, bijvoorbeeld in het huishouden, wordt in het Bruto Nationaal Product (BNP) niet meegenomen. Bovendien zijn christendemocraten opgevoed met morele lessen waarbij de bijbel vooral is gebruikt als morele les gericht op het gedrag van vrouwen. De theologie heeft vanuit de traditie het harde handelen van de kabinetten Lubbers tegenover bijstandsvrouwen gelegitimeerd. Liberalen en christendemocraten werden door kerkmensen in de rug gedekt.

Als kerken of christenen zich willen bezig houden met de positie van de bijstandsvrouwen dan zouden zij zich eerst af kunnen vragen met welke theologie zij werken. Praat men over een theologie die ervan uitgaat dat mannen en vrouwen elkaar aanvullen - het gezinsdenken is daarop gebaseerd -? Zet men de discussie voort onder het motto 'gelijkwaardig maar verschillend'? Of erkent men dat beeld-van-God-zijn betekent het accent leggen op de mens als persoon waardoor met name vrouwen worden weggehaald uit de marginalisering?

Als kerken en christenen zich met deze principes willen bezighouden zullen zij niet om de discussie over de machtsongelijkheid tussen vrouwen en mannen heen kunnen.

Wie zal die aankaarten?

De belangen liggen ver uiteen. Tenminste op het eerste gezicht.